

КЊИЖЕВНО ПИСМО НЕКАД И САД (осврт на епистоларну форму у српској књижевности XVIII и XIX вијека)

Сажетак: У раду се анализира појам књижевног писма, његов развој кроз књижевну историју, улога и значај. Посебно је тумачена преписка четири значајна српска аутора, Доситеја Обрадовића, Вука Стефановића Караџића, Петра I Петровића Његоша и Петра II Петровића Његоша. Уочене су основне особине њихових писама, као и све стилске, језичке и функционалне карактеристике, а упоређена су са писмима која настају у савремено доба.

Кључне ријечи: писмо, форма, књижевност, историја

1. Развој појма књижевно писмо кроз историју

Почетком развоја писмености јавља се форма писма, што је значило улазак у писану културу, а одувијек је било знак међусобне комуникације, потреба узајамне повезаности, која је била различите природе, али увијек са истим циљем, да пренесе, запише, сачува, освједочи податак, идеју, истину, у облику факта, али и изрази љубав, поштовање, пријатељство. Од практичне-намјенске сврхе: економске, историјске, политичке, литерарне, дакле уже стручне, личне или просто, забавне, мијењала су облик и намјену, али увијек била вриједан документ, о ономе који га шаље, као и самом примаоцу и одређеном предмету (теми), али и свједочанство времена и прилика у којима су настајала.

Доба предромантизма и романтизма у српској књижевности представља напредак и значајан зачетак књижевне дјелатности у области језика и књижевности, али и естетике и филозофије, пјесничке поетике, као и дјелотворног утицаја на друштвена збивања. Тема овог рада су књижевна писма четворице значајних српских аутора који су темељи српске књижевности: Доситеја Обрадовића, Вука Стефановића Караџића, Петра I Петровића Његоша и Петра II Петровића Његоша.

2. Књижевна писма Доситеја Обрадовића

Доситејева књижевна писма указују на његов животни пут и ангажовање у различитим областима живота: релацијама са другима, углавном

пријатељима, језичким питањима, реформаторским радом, дјелатности у оквиру национално-политичког питања, пропагирање слободарских идеја, унапређење и развој штампарства и издаваштва, конкретни савјети и препоруке, захвалнице, молбе и слично, али увијек доминира црта хуманости и жеље за напретком и усавршавање своје домовине и свих појединаца у њој.

Двије важне карактеристике одликују његова писама, њихов тон је увијек намијењен појединцу, обично пријатељима и истомишљеницима, па се ова писма могу сводити под врсту приватних, дакле личних, која су настала са намјером да се саопште детаљи о себи и своја размишљања. Фамилијарна интонација карактерише свако писмо, а уз њу и општост тема које су предмет, што редове писама приближава есеју на различите теме и различитим филозофским расуђивањима. Садржаји ових писама су понекад и блиски дијалогској форми што им доноси живост и покретност иако саговорник није присутан, а одговара слободном избору тема. Доситеј није чисти филозоф-теоретичар, него је више практичан животни филозоф (Деретић, 1974: 194). Најприје је желио да буде просветитељ и народни учитељ да ради и дјелује у корист народа. Стил је мијењао у зависности од теме писма, па је административни, дакле практичан, у онима везаним за неку конкретну дјелатност и акцију, док је поетски у писмима намијењеним пријатељима у којима не сакрива намјеру да одржава и његује ове релације, па ова писма одишу његовим позитивним ставом. Хуманост и добронамјерност доминира свим његовим писмима, љубав и поштовање према свим људима са којима је био у некој релацији, према Другома, уопште.

Писмо Харалампвију његов је први одштампани рад у априлу 1783. (Обрадовић, 1911), текст је био штампан курзивом (Обрадовић, 2007: 159.), што је било уобичајено за предговоре, па ни овај текст нема насловни лист. Упућено је једном његовом пријатељу у Трсту, Србину из Хрватске. Харалампвије је гомирски монах, родом из Огулина и био је од 1771. до 1787. године стални парох при храму Св. Спиридона у Трсту. Његово име је поменуо и у Осмом писму у другом дијелу *Живота и прикљученија*, наводећи детаље о преласку из Модре и Братиславе у Трст. Познавали су се и дописивали најмање двије године, а није Доситеј случајно изабрао (Медаковић, 1987: 155) овог пријатеља да му пошаље писмо овакве садржине. Баш ова црквена општина била је прожета просветитељским идејама цара Јосифа II, дакле одбојна према уплитању више црквене власти у унутрашња питања своје аутономије. Ово је својеврсна похвална пјесма аустријском просвећеном монаху кога велича због реформи које је спровео. Трст је био истурена српска колонија, „слободна лука“ (Медаковић, 1987: 155) у чијој позадини је била читава аустроугарска империја, а одлично су знали и памтили на чијој су страни и како показати наклоност.

У овом писму износи цијели концепт појма нације, што је било готово подударно са Копитаровим и Вуковим погледима. Ово дјело је и добило мјесто увода његове *Аутобиографије*, чији Други дио такође има епистоларну

форму дневничког садржаја, иако је првобитна намјера аутора била да напише позив на претплату *Совјета здравог разума*, који су касније изашли.

Сва његова писма се разликују по именима оних којима су намијењена, по датумима настанка, по тематици, стилу, језику и намјени, тј. циљу писања, али се у сваком од њих одсликава Доситеј Обрадовић као посебна личност, велики хуманиста и прегалац, пожртвовани и одани изданак српског народа, борац за његову слободу и напредак, његов најзначајнији просветитељ. У вријеме настанка ових писама она су била врло позната и популарна и радо читана, па је Доситеј добио епитет „изрсног епистологафа“ (Павић, 1968: 25), што само говори о њиховој читкости и интересантности, као и актуелности тематике коју обрађују.

3. Књижевна писма Вука Стефановића Караџића

Књижевна писма Вука Стефановића Караџића, сачувана у огромном броју, показују плодност његовог рада и дјеловања. Настала често са практичном намјеном, она снажно оцртавају све Вукове напоре и залагања за очување нашег језика, народног блага, зачетке књижевне критике, али и сарадњу са виђеним људима његовог времена. Неоспоран је значај писама, не само за његову заоставштину и знамење, већ прије свега за свеопшту националну историју Срба, за њихов живот и обичаје. Иако је био без званичног образовања, али широко упућен у све друштвене токове, са великим знањем и умијећем у културним дјелатностима, дописивао се са бројним угледним људима, који су му увијек изражавали изузетно поштовање и уважавали сва његова знања и напоре. Био је „изразити епистолагаф, свакако један од највећих у нашој историји“ (Медаковић, 1998: 153). Осим на српском језику, Вук је писао и на њемачком, руском, италијанском, чешком, француском, енглеском, грчком, бугарском, словеначком или латинском језику, што говори о широкој лепези људи са којима је контактирао и био у вези.

Најзначајнија личност за Вуков живот и рад био је Јернеј Копитар који је неоспорно утицао на Вука и његово дјеловање. Са Вуком је био у редовној преписци и непрекидној комуникацији, што из конкретних разлога, што из веза које су постале искрене и пријатељске, док је њихово међусобно опхођење било изузетно учтиво, благонаклоно и крајње добронамјерно, а сви њихови заједнички послови су уродили врло успјешним књижевним пословима.

Из Пеште упућује Ани Краус (Караџић) 15. новембра 1814. писмо на њемачком језику крајње емотивног садржаја, а помиње да је шест дана путовао од растанка са њом. Своја осјећања он дефинише „задовољство моје душе, радости мога срца и срећа мога живота – у Вама су“ (Караџић, 1988: 189). Велича је као богињу, па ови редови као да су љубавна пјесма у прози јер износе најдубља искрена осјећања љубави, пажње и бриге. Уз ово писмо

сачуван је посебан листић на коме је пита: „Ви, моја Ви! Не бисте ли хтели да будете моја ти“? (Караџић, 1988:190). Ови знаци интерпункције имају и друго значење осим правописног јер су питање које је значило и питање жеље да се уђе у брак. Крајње емотиван садржај овог писма сврстава га у ред приватних, дакле личних, у којима је дата предност субјективном, дубоко личном садржају.

Кнезу Михаилу Обреновићу изражава 5. марта 1840. ријечи хвале и радости што је стигао из Цариграда гдје је „потврђен за књаза и Господара“ (Караџић, 1913: 612), а у наставку писма глорификујући га бираним ријечима Вук затим износи своју улогу за српски народ, „више без плате, но за плату“. Али и спремност да Господару увијек служи, уз извињења на искрености. Колико су писма ове врсте Вуку донијела користи, јасно је из дешавања која су услиједила, али се он показао као одани Србин који из иностранства дјелује за народну добробит.

Писао је и Петру II Петровићу Његошу 19. јануара/31. јануара 1848. и из садржаја се јасно види да су се њих двојица редовно дописивали и обавјештавали о актуелним књижевним дешавањима. Вук је г. Тирки предао примјерак збирке поезије Бранка Радичевића, а колико цијени овог пјесника види се из најаве радости Његошу кад прими ове стихове. Износи му његов проблем штампања књига, па му помиње и да је остао дужан Јерменском манастиру у коме је поезија штампана. Преноси му и Бранкову жељу да дође и посјети „Црну Гору и Црногорце да би знао шта ће пјевати“ (Караџић, 1994: 52) што говори о блискости ових аутора и њиховој међусобној сарадњи. Такође му преноси поздраве од Микошића и пита да ли би му се могао добавити један примјерак *Огледала српског*. Писмо карактерише пријатељски тон, иако је саржина крајње практична, а тиче се актуелних издања и вриједних књига.

Михаилу Обреновићу 7. априла 1862. коментарише портрет који је спреман да објави уз *Четврту збирку народних пјесама*, а већ стоји у Његовом двору код Кнегиње, како му се много допада, па тражи дозволу за објављивање. Ово врло практично писмо садржи редове покорности господару и послушности да тражи одобрење за све радње везано за његову личност.

На ово писмо му није одмах одговорио, па му поново 12./26. маја 1862. упућује ријечи захвалности, али и наставља анализу часописа који је од њега примио јер је у њему прочитао чланак који је „будаласта и безобзирна псовка и поруга“ за коју сматра да је „срамота“ да се то штампа. Садржај његов је био уперен против Вуковог превода „Светог писма“ који је оријентисан ка „Рим-папи“ (Караџић, 1998: 1040), што он види као ријечи које су упућене против њега. У наставку писма најављује пут за Црну Гору ради купљења народних пјесама. И ово писмо доказ је поштовања владара, али и жеље да буде извијештен о његовим путовањима.

Последње сачувано Вуково писмо је оно упућено Василију Васиљевићу из Беча, 16. јануара 1864. и у њему се опходи до краја пријатељски, па му у уводном обраћању каже „стари и нови пријатељу“ што показује да су и одра-

није били пријатељи, али и да се његова унука удала за брата Алексе Вукомановића, чиме су постали и сродници, а послала им је своју фотографију. Садржај писма је конкретан, Вук тражи да му пише рецепте за кување разних јела: џамлек, ћевап, капама, чорба од штуке или посни рен, као и неке кулинарске савјете. Такође помиње и сјеме од пазјака уз упутство за сијање, за које тражи да се пошаље г. Милану Јоксимовићу. Шаље му још једно писмо намијењено г. Игњату Сопрону који је био штампар и новинар, а објавио је монографију о Земуну.

Богата Вукова преписка заиста је показала да је његов живот био буран, садржајан, напоран, исцрпљиван болестима и несрећама, али да је као ријетко ко са ових простора био редован и плодан у писању писама. Иако послата „на разне стране из њих израња његов озбиљни, често суморни, па није претјерано рећи и мученички лик“ (Медаковић, 1998: 153), мада кад се сагледа његова ситуација, наметнуте његове, или хроничне болести са којима се борио цијели живот, ипак је изашао као побједник кроз рад који је давао изузетан смисао његовом животу и њиме је и овјековјечио своје дјеловање и књижевне активности. Често настала из практичне користи или посла, са формулисаним намјерама и тенденцијама, у свим његовим писмима, показује се као одани патриота, упоран радник, велики зналац књижевних послова, како у прикупљању, тако и у стварању, штампању, ширењу, уговарању, али и као човјек свога става, отворен и искрен, па и онда кад за то није било простора и кад га је такав став скупо коштао.

4. Посланице Петра I Петровића Његоша

Писма Петра I Петровића Његоша су отворена писама, која сажетим мислима и ставовима служе његовим сународницима као савјети, клетве, молбе или предлози неопходни за даљи напредак и живот и представљају мисаоно најснажније књижевне радове овога аутора. Обликом посланице, отвореног писма, као вида комуникације, он се обраћао братствима, главарима или појединцима, а осим књижевне вриједности и значаја, имале су и морални, религиозни и политички значај. Писане једноставним, али узвишеним стилем, оне су превазилазиле своју намјену и залазиле у ванкњижевно поље, постајући и поуке и науци, моралне норме и мудрости које никад нису усамљени монолози, већ се у њима наилази и на глас мноштва, цијелога народа, самотника и патника, хероја сиротих и гладних, побједника на сваком пољу, а жртви на општем плану. У форми молбе, клетве, захтјева или савјета, обраћа се свима Црногорцима увјерљивим, бираним ријечима. Сугестивност ријечи *Посланица* градио је на узајамном повјерењу, истини и правди за које се борио и чији је био водећи представник, оне су увијек реаговање на изазове, било историјске, било међуљудске или понекад и личне природе. Обично сугеришу преданост душе за остваривање унутрашњег мира појединца, што

самим тим доводи до сталоженог унутрашњег живота, што ће резултирати колективним складом и општим миром.

Посланице су посебна форма књижевног писма у коме се расправља о филозофским или моралним темама, па поред књижевног и филозофског карактера имају и дидактички, а садрже и морална и емоционална дејства. У њима нема неважних детаља, кићења и узалудног текста, све је сведено на праву мјеру са једним циљем, да без сувишних ријечи упути поруку која ће служити као узор, опомена, клетва или молба.

Ова књижевна писма имала су функцију обраћања јавности, савременицима, а нису била службени документ, ни лични чин, већ су добијала форму „изнад писма и списа и бесједе“ (Петровић, 1965: 21). Својим постојањем и улогом Петар I је потврдио да му се дјеловање заснива на ријечима, карактерисаним као истините, па је сва своја књижевна дјела најприје темељио на њима. Вјеровао је у њихову снагу и дјелотворност, а циљ свога писања прецизно је формулисао: „Мој дуг је радити за слогу и мир“ (Пантић, 1990: 487). Петар I је својом личношћу и владавином успио да помири завађене стране, уразуми Црногорце и поведе их ка заједничким циљевима, да спроведе моралне норме и упути их на пут истине. Директне и отворене, његове ријечи имају јачину и буде најснажније емоције, погађају јер је у њима сила и моћ.

Колико се залагао за јединство, види се и из дуже посланице *Брђанима* послате 3. фебруара 1800. године, са молбом за међусобно јединство, али износи да је наилазио на муке и невоље за општу добит, а борио се само за ослобађање од непријатељске силе. Како је и свој живот посветио овом послу, запоставио је црквене и друге домаће послове јер је увидио озбиљност потребе да се слобода потврди. Намјера оваквог дјеловања је да „туђин не господари и не заповиједа и да није господар“ (Петровић, 1965: 63). Као темељ добра износи слободу, а за ропство и невољу зна шта доноси.

Савјетује им помирење и поштење према оним хришћанима од којих су плијен узели. Преузима конкретно дјеловање, па шаље главаре и суце да потврде стегу и утврде међусобне односе. Све који не буду поштовали оно што им суд и главари укажу, заклиње Божјим именом да буду послушни и вођени добром. Велича све њих, као и њихова дјела и претке јер су заслужни за гашење међусобног рата, па им обећава вјечно памћење и помињање. У завршном дијелу писма закључује да само оваквим дјеловањем непријатељ може да се побиједи. Ако тако не буду живјели, износи казне које ће их чекати јер ће зло донијети себи и својој дјечи, а добро им жели.

Како је одговорно обављао све дужности за које му је његов народ указао повјерење, позива *Катуњане* 9. јуна 1805. на дату заклетву о међусобној слози, јединству и миру, па је предузео све да спријечи зло и неразумијевање. Савјетује им трпљење као праву хришћанску и људску дужност, јер и он трпи и тако се жртвује за свој народ, а једино тако нема страха од неких освета и даљих сукоба. Овај чин не сагледава као слабост, већ као моћ да се спремни прикажу пред вјечним судом који ће им оспорити све радње. Упућује их да

поштују и слушају „Високославнога Покровитеља“, живе у међусобном миру и слози, а да „не тичу турске и ћесарске људе“ (Петровић, 1965: 93).

У писму помиње и преписку са Смаил-агом из Гацка који му је писао интересујући се да ли ће Црногорци бити у миру са Херцеговином. Обећава да ће тако бити са свима који су турском цару послушни, ако исто тако и они са њима буду живјели у миру. Закључује да ће се поштовањем свега овога остварити међусобни мир и пријатељство. Све његове поуке су имале за циљ међусобну слогу и јединство, са циљем општег мира.

Завршетак посланице садржи његову жељу да заслужи милост заштитника Александра Првога, а да не изгубе славу и поштење, ако међу њима буде слоге и поштовања свега онога што је договорено на Цетињу. Ако другачије буду радили стићи ће их несрећа, као вид казне. Потписује се као њихов „доброжељатељ“, што је суштинска владарска улога, а показатељ је коректног односа према своме народу.

Посланица упућена *Црногорцима и Брђанима* са Цетиња 6. октобра 1825, а садржи штиво које одсликава вријеме и прилике, а мудрим ријечима карактерише своје сународнике. Напомиње да је већ 38 година како је он Владика, а у наставку износи све своје намјере и дјеловања. Стремιο је прекиду ратовања, а залагао се за задобијање слоге и јединства, што их је ослободило јарма скадарскога паше. Призива им успјех на бојном пољу, па да стекну главу свога непријатеља, а препадну цијелу ту државу. У тексту је отворен и искрен, добронамјеран и истрајан за стицање слободе, али са великим поштовањем упућује своје молбе и захтјеве. Оне се обично тичу успостављања судова којима би се зли људи хватали по сили закона, а сви тај закон поштовали како би се постигла правда и истина, „мир и тишина“ (Петровић, 1965: 285, 287), што би довело до срећног и идиличног стања, а зауставило међусобне сукобе и ратовања.

Истиче још једну негативну народну особину да више не годи да се сматрају поштеним народом који има европски дух, већ да им је милије да су зли и самовољни, а да њима влада безакоње. Опомиње их да им не треба већи злотвор, него што су они сами себи, скрећући им пажњу да тако не живе јер се сами заплићу у лоше односе, који тиме не могу бити здрави. Подучава их да живе спроводећи своје интересе и корист, како би задобили опште добро, а они су обично непослушни и незахвални, често превртљиви. У завршници писма признаје да се пуно залагао, а да је код било кога другог народа толико, могао би са миром и весело да живи, а међу њима таквима нигдје радости нема. Захтијева да му одговоре на ово писмо, за које се нада да су добро разумјели и прихватили. Потпис је уобичајен, само што уз „доброжељатељ“, додаје и „слуга“, чиме своју личност доводи у завистан положај, запостављајући тиме своју улогу. За „врлога владара круна је терет“ јер носи „двоструку одговорност пред поданицима и Богом“ (Несторивић, 2011: 69), дакле суди му се из двије перспективе.

Тестамент Петра I Петровића Његоша има такође форму посланице јер је упућен цијелом народу, а у њему владика пред самртни час коначно

расправља са својим временом и савременицима. Тражи опроштај, ако је погрешно поступао према било коме, али и нуди опрост свима, што је крајње хуман добронамјерни гест. Проглашава и свог наследника, синовца Рада Томова, умног Његоша, кога је Отац небески подарио, а он га „срцем и душом“ (Петровић, 1965: 372) препоручује. Оставља свој аманет: да га „у миру и тишини оптенародној упопају и ожале, да на његовим мртвим прсима вјеру зададу и утврде кроз сву Црну Гору и Брда, да црквено добро и имуће не тиче нико, а да он на своје мјесто оставља наследником својим и управитељем цркве и народа синовца свог, Рада Томова“.

Дјелимично практичан текст овог теста мента је вид опорукe која садржи све његове, кроз Посланице изнијете ставове, мада је присутна доза фаталности, како се заиста његов земаљски живот приводи крају, па је ово врста свођења рачуна. Значајнији од садржаја је тон и став овог владике јер показује његову истинску скромност, а потврда су његових духовним и људских врлина. Бринуо је за друге, као и за одржавање закона, а препоручује да се уздају у Русију и држе цркве. Посљедњи захтјев везан је за мјесто сахране, одредио је Цетињски манастир, како би и након упокојења био близак Богу и у његовој свечаној тишини мировао.

Крупан задатак који је био намијењен Петру I испунио је вишестрано, својим искреним и упорним залагањем заиста је успио да у Црној Гори уведе ред и усмјери народ ка заједничком циљу и цивилизованом начину живота. Захваљујући њему, постигнуто је просвјетљење народа и усмјерење на прави пут, а он је задобио титулу светитеља која само говори о исправности његовог живота и дјела. Личним примјером, кроз подвиг је остварио свој светачки чин. Владавином ријечи он је надгледао и практичан живот, али и морални и мисаони дух, спроводио их и упућивао. Тако је говорио док се није „смирено упутио другом свијету“ (Пантић, 1990: 489).

5. Књижевна писма Петра II Петровића Његоша

Стваралац, какав је био Петар II Петровић Његош, јавио се у српској књижевности на размеђи епоха, када су се бориле за превласт различите традиције, писана и усмена, које су се до њега развијале потпуно раздвојено, а код њега су се обје „традиције слиле у једно, у велику песничку синтезу“ (Деретић, 1996: 251). Њени извори нису само у усменој култури, већ и у писаној традицији класицизма и романтизма, па чак и у средњовјековној култури.

Писма Петра II су махом историографска грађа, али уз то служе за очување мира и реда у земљи, садрже практичне савјете, али и науке за свакодневни живот и дјеловање, а уз лирске редове указују на значајан таленат овог аутора. У њима се оцртава његов поетски дар, али и снажан национални дух и жеља за ослобођењем народа. При првом погледу на ову грађу, лако је запазити да је изузетно мали број писама личног садржаја, дакле он није ни

имао приватне, интимне преписке, већ је свој живот „потпуно поистоветио са заједницом“ (П. II Петровић, 1967: 8, 16). Овакав садржај може да се дефинише као историјска писма, односно јавна, упућена појединим народима, или племенима, па и водећим личностима других народа, па су документована грађа која носи важне детаље и истине. Нека од писама су имала облик посебних акта, то су обично била она упућена турским главарима са којима је имао дугу преписку, па је ова писма већ аутор одвојио и посебно груписао. Другачија су поједина његова писма изузетног пријатељског тона како су адресанти били његови лични пријатељи, сарадници, мада и у њима прије свега постоји неки циљ дописивања које прераста у договарање или уговарање одређених конкретних послова. Сачувано је око хиљаду и осам стотина његових писама која углавном имају службени карактер. Списак оних којима је упућивао своја писма је широк, као и теме истих, са тим да се међусобно и разликују у својим дужинама, јер су писана без наметнутих клишеа. У малом броју је отворенији јер је писао о себи, износио своја размишљања и надахнућа, своје погледе на људску судбину, или књижевној дјелатности, штампању или ширењу књига. На појединим мјестима реторички је настројен, па ређа праве прозне пасаже. Мали број ових писама не чуди кад се зна његово васпитање у коме је било мало исповиједања и изношења субјективних погледа. Што се тиче језика његових писама, он је био вуковски, али како се вратио старом правопису, и под утицајем Кнеза Милоша који је био његов противник, није спроводио нова правила, иако је био за измјене. Осим на српском, писао је и на руском, италијанском и њемачком језику, чиме је показивао не само своје образовање, већ и обзирност према саговорницима и намјере да поштује не само своје, већ и туђа језичка блага.

Прва његова писма откривају како није био вјешт канцеларијским пословима, па их је највјероватније писао његов учитељ, мада је убрзо преузео преписку и имао свијест о томе да је треба чувати, што је научио од свог претходника кога је одано слиједио и уважавао до краја свога живота. Колико су биле снажне породичне везе у династији Петровић потврђује Његошево писмо упућено Матеју П. Вучићеву са Цетиња 22. октобра 1830. у коме га обавјештава о смрти свога стрица митрополита Петра Петровића. Овај губитак осјећају и они који су државни „злотвори“, што објашњава колика је то општа жалост за њим и то да је заиста био изузетан појединац. Уз писмо му шаље и копију његове последње жеље у којој захтијева „слогу, мир и љубав међусобну“. Поспјешује га на оданост Русији, јер ако се то не оствари бићемо лак плијен душманима. Такође га моли да извијести руског цара о стању у Црној Гори и тражи од њега да одмах крене ка овамо. У закључку писма износи став о томе да је народ ипак нејединствен па је „растројеног“ духа, а иначе врло мало моћан. Потписује се као искрени пријатељ, намјесник и наследник митрополита црногорског. Како је писмо писано у почетку његове владавине уоквирено је личним ставовима и погледима, без предузимљивости и владарске оштрине коју ће у наредним годинама заиста и стећи. За ово писмо су

неки истраживачи сматрали да је саставио Сима Милутиновић Сарајлија (П. II Петровић, 1967: 214), што је заиста и могуће ако се знају њихови односи и међусобна блискост.

Са Цетиња је писао 10. децембра 1830. поново Јеремији М. Гагићу да му изрази негодовање што му није слао одговоре на његова честа писма, а и да изрази несигурност да ли су му писма стизала или му је досадио. Преноси му како је један Црногорац иступио пред генерала Ћесарског и рекао му како он хоће неправедно да преузме Стањевиће, на шта је он изразио спремност свих Црногораца да својим тијелом бране овај манастир. Затим исказује своју жељу да не преваре руског цара и буду издајници, а изражава жељу да не буду под јармом ни турским ни латинским. Ово писмо, осим истиних детаља о одбрани манастира, износи и историјске податке за архивску грађу о спремности тадашњих Црногораца за одбрану части своје домовине и одличан је примјер за портретисање ових личности. То било вријеме преговора између двије зарађене стране, дописивао се и са Мехмед Решид-пашом, великим везиром, коме је писао 17. јула 1832. у циљу објашњења независности државе Црне Горе. Ово писмо је Његошев одговор на његово пуно оптужби и клевета према Црногорцима, па ступа у њихову одбрану и заузима се за појашњавање детаља са историјске позорнице. И отоманска Порта и руски двор немају право над њом. Доказује да су се Црногорци само борили за очување „слободе, независности и своје вјере“, а никако да постану нечији робови. За руски двор сматра да је само слао помоћ нашем народу доживљавајући га као „јединовјерном и једноплеменом“ (П. II Петровић, 1967: 58) народу. Свој народ посматра као велике борце за истину и слободу, па не дозвољава овакво погрешно њихово доживљавање. Позива се на историјску истину о томе да су се 400 година бранили од непријатеља и завојевача, а трпјели и жртве Богу приносили зарад постизања правде. Иако запријети силна војска непријатеља на њих, нада се у Божју помоћ, па иако су они јачи и бројнији. Као одмјерен владар, предлаже да се договором у миру живи и тако постигне комшијска сарадња која ће бити на обострану корист. Поред низа мјера које предлаже овом турском владару, у овом писму његује помирљив тон пун разумијевања са циљем налажења заједничког рјешења, а то је за њега најприје мирно рјешавање сукоба.

Писмо завршава кратком и јасном поруком „да сте здраво“, чиме се потврђује као човјек овога свијета, па иако је посједовао све земаљске и духовне титуле и звања, спреман да са свима несметано комуницира. Ово се показује као његова честа завршна реченица која постаје манир показујући колико је посједовао изразито човјекољубље.

Знаменитом српском писцу, Вуку Стеф. Караџићу, кога је упознао у Бечу 1833. и са њим до краја живота одржавао пријатељске везе, писао је и 7. фебруара 1836. да га обавијести да ће његове *Пословице* бити одштампане. Преноси му такође и извјештај о томе да народног пјевача Јована Ковача није могао наћи, али и да је пронашао доброг Теодора Икова Пипера, који зна

чак 120 пјесама и да ће му те пјесме послати, па да их одштампа да буду „за удивљење људима“, како прости народни пјевач који из своје главе зна толико стихова. Такође преноси вијест да нема повећања пензије јер није добио одговор од Татишчева. Завршетак писма чини лирска пјесма која му је већ послата, па тако постаје манир обраћања Вуку.

Сими Милутиновићу са Цетиња 25. септембра 1844. започиње писмо стиховима: „Ће се прса народношћу жежу, / Ту с’ ласкања модна не излежу“, што је апотеоза српству и Србима, па као да је све пјесма у прози. Истичу се сви Срби који су се у литератури остварили, али затим све пребиру туђе послове и своју вјеру по олтарима других шире, али српство је „сјајније“. Износи став да оно што им недостаје је народна гордост, која се не може стећи без „просвештења“. Тако за њега „бити просвећен значи прионути уз истину пријатељства и истину народности“ (Ломпар, 2011: 217). Напада писце који се клањају туђим вјерама не поштујући своју, „удивљавају туђину“, иако је и он сам предводио стране ауторе и пјевао пјесме посвећене туђим ауторима.

У наставку му пише о конкретном догађају погибије кнеза Николе Васиљевића. Износи име убице који му је био пратња, па га је на превару убио. Завршетак писма је молба да кнез Србије прихвати народ који долази из Црне Горе са поштовањем. Овај његов став говори о међусобном пријатељству и поштовању, али и бризи и пажњи.

Дјелимично представљења Његошева преписка одлично портретише њега као особу и владара кроз разне његове и историјске фазе. У преписци је дошла до изражаја Његошева снажна личност јер у појединим показује свој конкретан и одлучан став, поред разумијевања и опште толеранције. Спремност за непријатељске нападе, али и држање и стрпљење у преговорима, као и јаки национализам који наглашава и његује поштујући све друге вјере чиме показује свој широки дух који је исказивао разумијевање за раличитости. Показао се кроз писма као велики поштовалац и љубитељ књига и књижевности, чиме је у тешким историјским околностима био другачији, а само свој, један и непоновљиви.

6. Закључак

Сва анализирана писма из прошлости указују на запажене литерарне, историјске и архивистичке вриједности, док књижевна писма која настају у савременом времену, често не представљају литерарна дјела, по стилу, језику и лексици, већ само потврђују прихватање облика писма. Савремени начин живота, одређен ритмом модерног времена и напредних технолошких и електронских достигнућа, доноси брзину у којој се фокусира само на површност и забаву, губећи слух за вриједности и умјетност, па и за књижевност, и лијепо уопште. Мада, форма писма није до краја потиснута, већ је модификована и прилагођена духу новог времена, његовим захтјевима.

Писмо тако траје и истрајава, као потреба говора или дисања, као потреба живота уопште. Оно се у модерним условима преформулише и остварује кроз писма на мобилним телефонима, тзв. СМС-ове. Уз то се данас, готово свакодневно, сусријеђемо, дакле, пишемо електронска писма, или имејлове, што је одличан начин комуникације са цијелим свијетом, чиме се добија на квалитету глобалности и опште умрежености. Настала у духу времена, ова писма имају најчешће информативни карактер и поштују клишетирану форму уз оскудну литерарну вриједност. Сва ова нова технолошка достигнућа само су доказ људске потребе да усаврши и олакша људско постојање и сами живот.

Литература

- Деретић, Ј. (1974). *Поетика Доситеја Обрадовића*. Београд: Вук Караџић.
- Деретић, Ј. (1996). *Историја српске књижевности*. Београд: Требник.
- Караџић Стефановић, В. (1988). *Преписка (1811–1821)*. Београд: Просвета.
- Караџић, Стефановић, В. (1988). *Преписка V*. Београд: Просвета.
- Караџић, Стефановић, В. (1913). *Вукова преписка, књига седма*. Београд: Државна штампара Краљевине Србије.
- Караџић, Стефановић, В. (1994). *Преписка VIII*. Београд: Просвета.
- Караџић, Стефановић, В. (1998). *Преписка XII*. Београд: Просвета
- Костић, М. (1952). *Доситеј Обрадовић у историјског перспективи XVIII и XIX века*. Београд: САНУ, Историјски институт.
- Ломпар, М. (2010). *Његошево песништво*. Београд: СКЗ.
- Ломпар, М. и З. Несторовић. (2009). *Српска књижевност XVIII и XIX века (хрестоматија)*. Београд: Чигоја штампа.
- Медаковић, Д. (1987). *Летопис Срба у Трсту*. Београд: Југословенска ревија.
- Медаковић, Д. (1998). *Срби у Бечу*. Нови Сад: Прометеј.
- Несторовић, З. (2011). *Класик Стерија*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Чигоја штампа.
- Обрадовић, Д. (1911). *Домаћа писма*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Обрадовић, Д. (2007). *Писмо Харалампију. Живот и прикљученија*. Београд: Задужбина Доситеја Обрадовића.
- Обрадовић, Д. (2008). *Сабрана дела Доситеја Обрадовића, књ. 1*. Београд: Задужбина Доситеја Обрадовића.
- Остојић, Б. (1976). *Језик Петра I Петровића*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Павић, М. (1968). *Писмо Харалампију, Живот и прикљученија*. Београд: Просвета.
- Пантић, М. (1990). *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века*. Београд: СКЗ.

Петровић, П. I. (1965). *Фреске на камену*. Титоград: Библиотека Луча.

Петровић, П. II Његош. (1967). *Избрана писма*. Титоград: Графички завод.

Tamara Piletić

LITERARY LETTER THEN AND NOW
(review of the epistolary form in serbian literature
of XVIIIth and XIXth century)

Summary: This paper analyzes the notion of literary letters, its development through literary history, the role and importance. Especially the four important correspondences interpreted by Serbian, Dositej Obradović, Vuk Stefanović Karadžić, Petar I Petrović Njegoš and Petar II Petrović Njegoš. Observed some basic properties of their letters, as well as stylistic, linguistic and functional characteristics, and were compared with the letters that appear in the modern era.

Key words: letter, form, literature, history